

ВЗАЄМОДІЯ ГЕНДЕРНОЇ ІСТОРІЇ З ІСТОРІЄЮ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

THE INTEGRATION OF GENDER HISTORY WITH THE HISTORY OF THE STATE AND LAW

Анішук Н.В., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри історії держави і права

Національний університет «Одеська юридична академія»

ORCID ID: 0000-0001-9857-2485

Горяга О.В., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри історії держави та права

Національний університет «Одеська юридична академія»

Статтю присвячено дослідженню проблеми взаємодії гендерної історії з історією держави і права. Визначається актуальність теми, яка полягає у тому, що у XXI ст. гендерна історія є однією із галузей історичного знання, що динамічно розвиваються у країнах Європи та Північної Америки.

Метою дослідження є проведення комплексного та системного аналізу щодо виявлення зв'язку між гендерною історією та історією держави і права. Зазначається, що гендерна історія — новий напрям історії та гендерних досліджень, що вивчає минуле з точки зору гендеру та структурно поділяється на так звану «історію жінок» та «історію чоловіків», або «жіночу історію» та «чоловічу історію».

Досліджено основні етапи розвитку гендерної історії. Зазначається, що спершу гендерна історія розглядалася під кутом зору історії жінок. Підкреслюється, що останнім часом до гендерної історії включено також й історію чоловіків. Доведено, що існує безпосередній зв'язок між гендерною історією та історією держави і права, який проявляється у тому, що вони доповнюють одна одну. Їх взаємодія дозволяє науковцям дослідити особливості історії людства на різних етапах його розвитку у контексті гендерної проблематики.

Надано висновки з порушеної проблеми. Доводиться, що зв'язок між гендерною історією та історією держави і права проявляється в тому, що гендерна історія допомагає сформулювати загальне уявлення про соціально-економічне та культурно-освітнє становище жінок в межах основних історичних епох. Історія держави та права дозволяє поглибити знання з гендерної історії у контексті гендерної проблематики, як під кутом зору розвитку прав жінок, так і прав чоловіків. Це дозволяє дійти висновку, що гендерна історія перебуває у тісному зв'язку з історією держави та права.

Ключові слова: гендер, гендерна історія, історія держави та права, гендерна рівність, права жінок.

The article is devoted to the study of the problem of the interaction of gender history with the history of the state and law. The relevance of the topic is determined, which consists in the fact that in the XXI century gender history is one of the fields of historical knowledge that is dynamically developing in the countries of Europe and North America.

The purpose of the research is to conduct a comprehensive and systematic analysis to identify the connection between gender history and the history of the state and law. It is noted that gender history is a new direction of history and gender studies that studies the past from the perspective of gender and is structurally divided into the so-called «women's history» and «men's history», or «women's history» and «men's history».

The main stages of the development of gender history have been studied. It is noted that at first gender history was considered from the perspective of women's history. It is emphasized that recently the history of men has also been included in gender history. It is proved that there is a direct connection between gender history and the history of the state and law, which is manifested in the fact that they complement each other. Their interaction allows scientists to investigate the peculiarities of human history at various stages of its development in the context of gender issues.

Conclusions on the raised problem are provided. It is proved that the connection between gender history and the history of the state and law is manifested in the fact that gender history helps to form a general idea of the socio-economic and cultural-educational position of women within the main historical eras. The history of the state and law allows you to deepen your knowledge of gender history in the context of gender issues, both from the point of view of the development of women's rights and men's rights. This allows us to conclude that gender history is closely connected with the history of the state and law.

Key words: gender, gender history, history of the state and rights, gender equality, women's rights.

Постановка проблеми. Актуальність теми полягає у тому, що у XXI ст. гендерна історія є однією із галузей історичного знання, що динамічно розвиваються у країнах Європи та Північної Америки. У зв'язку з обранням Україною курсу на забезпечення гендерної рівності в нашій державі набуває розвитку гендерна історія. Цьому процесу сприяє зростання у нашій державі різнопланових гендерних досліджень. Останнім часом у вищих навчальних закладах України студентам для вивчення пропонуються різні спецкурси з гендерної проблематики, наприклад, «Гендер в історії», «Історія українського жіноцтва: соціокультурний аспект», «Гендерний підхід в історичних дослідженнях», «Правові аспекти гендеру», «Гендер і сучасне суспільство», «Гендерні проблеми сучасного суспільства», «Жінка в культурно-історичних епохах Близького Сходу та Європи» тощо.

Безумовно, в умовах побудови гендерної демократії в Україні зростає значення гендерної історії, що сприяє кращому розумінню новітніх напрямків історичних наукових досліджень, переосмисленню місця, ролі, активності, волевиявлення й самореалізації чоловіків і жінок у змін-

них історичних умовах соціального буття певної епохи, усвідомленню гендеру як принципу практичного реконструювання сучасного суспільства.

Гендерна історія є новою історичною дисципліною. Опанування методологією і концептуальним апаратом гендерної історії і усвідомлення інтегративного потенціалу гендерного аналізу в історичній науці є вкрай важливим в умовах обрання курсу України на паритетну демократію.

Оскільки гендерна історія взаємодіє з історією держави і права, цілком доцільним є встановити його з теоретичної точки зору, вдаючись до використання гендерного підходу.

Аналіз публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми, дає підставу стверджувати, що в Україні відсутні вітчизняні комплексні дослідження за обраною темою. Віддаючи належне дослідженням вітчизняних гендеристів М. Байдак, О. Бежук, Л. Буриак, М. Вороніна, І. Ігнатенко, О. Кісь, К. Кобченко, Л. Кормич, О. Лабур, І. Левчук, О. Маланчук-Рибак, О. Ніколаєнко, І. Рибачок, І. Петренко, О. Петренко, І. Савченко, О. Стяжкіна, І. Чертович, Л. Юда, слід зазначати, що обрана тема

залишається малодослідженою у сучасній гендерній науці та потребує ґрунтовного наукового аналізу.

Метою статті є проведення комплексного та системного аналізу щодо встановлення взаємодії між гендерною історією та історією держави і права.

Для розкриття цієї мети поставлено наступні завдання: розкрити поняття та суть гендерної історії; надати теоретичне визначення історії держави і права; встановити взаємодію гендерної історії з історією держави і права у контексті гендерної науки.

Виклад основного матеріалу. Гендерна історія — новий напрям історії та гендерних досліджень, що вивчає минуле з точки зору гендеру та структурно поділяється на так звану «історію жінок» та «історію чоловіків», або «жіночу історію» та «чоловічу історію». Багато в чому є наслідком «жіночої історії». Дисципліна здебільшого розглядає, яким чином історичні події та періодизація впливали на жінок на відміну від чоловіків. Довгий час величезний дисбаланс історичної науки наче не помічали: від початків свого існування і до 1970-х років історія була майже суто чоловічою царинною. Її писали чоловіки (літописці і науковці), документуючи насамперед діяльність сильних, багатих і впливових чоловіків [1].

Гендерна історія є спеціальною історичною дисципліною, предметом вивчення якої є історична ретроспектива гендерних відносин, починаючи з найдавніших часів до сучасності. Оволодіння дисципліною «Гендерна історія» передбачає пізнання системи наукових поглядів на відносини й статус жінки і чоловіка, їхнє соціальне життя та життєвий досвід, набуття й реалізацію ними соціально-рольових характеристик і особливостей.

Гендерна історія як новий науковий напрям сформувалася на перетині гендерної теорії та історіографії. Вона досліджує історичні та національні особливості соціального і культурного конструювання гендерної ідентичності.

Гендерна історія, зберігаючи в цілому періодизацію, фіксує структурні трансформації в суспільстві, робить акцент на різних наслідки цих змін для чоловіків і для жінок. Виявляється, що в більш віддалений час асиметрія гендерної системи була набагато слабкіше; в епохи, які традиційно вважаються періодами занепаду, статус жінок щодо чоловіків аж ніяк не знижувався, а в так звані ери прогресу плоди останнього розподілялися між ними далеко не рівномірно. Однак при такій постановці проблеми, незважаючи на розбіжність фаз історичного досвіду чоловіків і жінок, завдання періодизації історичного розвитку відходить на другий план, і мова йде головним чином про його оцінку і реінтерпретації [5].

Гендерна історія як частина нового міждисциплінарного наукового напрямку - гендерних досліджень - сформувалася на Заході наприкінці 70-х - початку 80-х рр. XX ст. [5]. Поштовхом до цього стало піднесення жіночого руху (так звана друга хвиля фемінізму) у Європі і США. Необхідність зрозуміти історичні джерела патріархату та механізми підтримання дискримінації жінок протягом тисячоліть історії людства спонукала істориків-феміністок активно вивчати становище й досвіди жінок у різні часи і в різних народів [1].

Важливого внеску на шляху започаткування гендерної історії зробили французькі вчені-гендеристки: Мішель Перро та Франсуаза Тебо. Зокрема, остання прославилася як викладачка, науковець, фахівець з жіночої історії та з історії фемінізму. Вона стала заслуженою професоркою сучасної історії університетів Авінйону та Парижу, співдиректоркою журналу «Клю. Жінки, гендер, історія», у минулому була головою Асоціації розвитку жіночих та гендерних студій «Mnemozine». Франсуаза Тебо є авторкою кількох монографій з жіночої історії, зокрема книги «Жінки за часів Першої світової війни» (2013) [3].

До середини 1970-х рр. панувало прагнення «відновити історичне існування жінок», написати особливу

«жіночу історію». Кредом феміністської жіночої історії було: «жінки вивчають жінок задля жінок». На рубежі 70-х і 80-х рр. XX ст. оновлення феміністської теорії, розширення методологічної бази міждисциплінарних досліджень, створення нових комплексних пояснювальних моделей не сповільнило позначитися і на зовнішності «жіночої історії»: були перевизначені самі поняття чоловічого і жіночого. У 1980-і рр. ключовою категорією аналізу стає гендер (англ. gender - рід), покликаний виключити біологічний і психологічний детермінізм, який постулював незмінність умов опозиції чоловічого і жіночого начал, зводячи процес формування і відтворення статевої ідентичності до індивідуального сімейному досвіду суб'єкта і абстрагуючись від його структурних обмежувачів та історичної специфіки [5].

Різниця між жіночими та гендерними дослідженнями визначається змістом ключових понять «стать» і «гендер». Гендерні статус, ієрархія і моделі поведінки не задаються природою, а наказують інститутами соціального контролю та культурними традиціями, відтворення ж гендерної свідомості на рівні індивіда підтримує сформовану систему відносин панування і підпорядкування в усіх сферах. У цьому контексті гендерний статус виступає як один з конституюючих елементів соціальної ієрархії і системи розподілу влади, престижу і власності [5].

Інтегративний потенціал гендерних досліджень не міг не привернути тих представників «жіночої історії», які прагнули не тільки «повернути історії обидві статі», але й відновити цілісність соціальної історії. Гендерний підхід швидко набув безліч прихильників і співчуваючих в середовищі соціальних істориків та істориків культури. У результаті перегляду концептуального апарату і методологічних принципів історії жінок народилася гендерна історія, предметом дослідження якої стають гендерні відносини [5].

У тематиці гендерної історії чітко виділяються ключові для її пояснювальної стратегії вузли. Кожен з них відповідає певній сфері життєдіяльності людей минулих епох, роль індивідів у якій залежить від їх гендерної приналежності: «сім'я», «праця в домашньому господарстві» і «робота в суспільному виробництві», «право» і «політика», «релігія», «освіта», «культура» та ін. У центрі уваги опиняються найважливіші інститути соціального контролю, які регулюють нерівний розподіл матеріальних і духовних благ, влади і престижу в історичному соціумі, забезпечуючи відтворення соціального порядку, заснованого на гендерних відмінностях. Особливе місце займає аналіз опосередкованої ролі гендерних уявлень в міжособистісному взаємодії, виявлення їх історичного характеру і можливої динаміки. Специфічний ракурс і категоріальний апарат гендерних досліджень визначається відповідним розумінням природи того об'єкта, з яким доводиться мати справу істориків, і можливої глибини пізнання історичної реальності [5].

Гендерна історія дає нам безліч прикладів для натхнення і наслідування, розкриваючи не лише механізми дискримінації, а й ефективні способи їх долати на різних рівнях. Пізнаючи минуле, ми краще розуміємо наше нинішнє суспільство і становище жінок у ньому, краще усвідомлюємо причини наявних нерівностей, отож можемо успішніше їх долати [1].

Стара народна мудрість, яка була присутня (з незначними нюансами) в фольклорі всіх європейських етносів і стверджувала, що «зовнішній світ» належить чоловікові, а місце жінки вдома, задавала індивіду цілісну культурну модель, всеосяжний образ, який, як і всі йому подібні, допомагав впорядковувати життя, надаючи сенс хаотичною і заплутаною дійсністю, сприймати і тлумачити пережиті події, вибудовувати лінію поведінки. Жінки, як правило, добре знали своє місце в «чоловічому світі», оскільки ця фраза лише резюмувала якусь сукупність при-

писуваних їм моделей поведінки, які неминуче припускали відповідні зобов'язання, обмеження і заборони [5].

Гендерна історія чоловіків, покликана доповнити жіночу, багато в чому проходить той же шлях, але набагато швидше. Саме з позиції «історії чоловіків» можна переконливо показати, як гендерні уявлення пронизують всі аспекти соціального життя, незалежно від присутності або відсутності в ній жінок. Сьогоднішня проблема полягає в розробці концепцій і методів, які дозволили б поєднати гендерний і соціальний підходи в конкретно-історичному аналізі [5]. Отже, «чоловіча історія» як напрям гендерної історії все ще посідає другорядну роль у гендерній історії. Це є специфікою сучасного стану розвитку гендерної історії для більшості країн світу, зокрема, й України.

Дійсно, в сучасному науковому світі гендерна історія насамперед все ще розвивається під кутом зору «жіночої історії». В аргументування цього можна навести приклад про те, що у деяких країнах світу з другої половини минулого століття стали щороку відзначати Місяць жіночої історії. Це стало міжнародною ініціативою, що відзначається з 1987 року у США, Австралії, Канаді, Великобританії та інших країнах. Основне покликання ініціативи – підкреслити роль жінок в історичних подіях та сучасності [2]. В Україні Місяць жіночої історії вперше було відзначено 2017 року за ініціативи Центру гендерної культури. Відтоді відзначення Місяця жіночої історії з метою привертання уваги широких кіл до ролі та внеску українок у розвиток всіх сфер життєдіяльності суспільства стало щорічним. Безумовно, це є важливим з точки зору підтримки жіноцтва та збереження пам'яті про роль жінок в історії. Отже, березень у багатьох країнах світу асоціюється з Місяцем жіночої історії (Women's History Month). Мета ініціативи – розповісти про сторінки жіночої історії, активізувати дискусії про дотримання прав жінок, сприяти досягненню цілей гендерної рівності та підкреслити внесок жінок у розвиток суспільства [4].

Можна стверджувати, що існує прямий зв'язок між гендерною історією та історією держави та права. Історія держави і права — історико-правова наука, що вивчає та виявляє історичні закономірності розвитку системи держави і права. Зв'язок між гендерною історією та історією держави та права проявляється у тому, що вони доповнюють одна одну. Їх взаємодія дозволяє науковцям дослідити особливості історії людства на різних етапах його розвитку у контексті гендерної проблематики. Наприклад, історія держави та права дозволяє проаналізувати правове становище жінок в різних країнах світу, зокрема

в Україні, починаючи від найдавніших часів й до сьогодення. У цьому контексті зв'язок гендерної історії та історії держави та права є очевидним. Адже гендерна історія, наприклад, розглядає гендерні ролі та сімейно-шлюбні відносини в історичному минулому; досліджує «жіноче питання» у суспільно-політичному та економічному житті різних країн світу протягом їх історичного розвитку. Історія держави та права аналізує з правової точки зору «жіноче питання» в історичному минулому людства. За допомогою історії держави та права досліджуються, наприклад, видатні закони різних країн світу, зокрема України, що регулювали правове становище жінок. Історія держави та права допомагає простежити еволюцію прав жінок: громадянських (особистих), політичних, соціально-економічних та культурних.

Гендерна історія є підґрунтям для дослідження гендерних засад історії держави та права. Гендерна історія допомагає сформулювати загальне уявлення про соціально-економічне та культурно-освітнє становище жінок в межах основних історичних епох. За допомогою гендерної історії надається можливість науковцям на основі опрацювання масиву джерел та фактів, підходів та оцінок ролі жіноцтва в історичному просторі, зокрема українському, зробити висновки та узагальнення; зрозуміти роль жіноцтва у процесі державотворення різних країн, зокрема, створення незалежної української держави та демократизації сучасного суспільства; ознайомитися з біографіями видатних жінок, їх внеском у різні напрями людської діяльності. Гендерна історія допомагає сформулювати загальне уявлення про соціально-економічне та культурно-освітнє становище жінок в межах основних історичних епох.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що гендерна історія належить до найновітніших ділянок історичних досліджень в Україні. Взаємодія між гендерною історією з історією держави і права проявляється в тому, що за допомогою застосування гендерної методології, насамперед гендерного підходу, аналізується розвиток «жіночого питання» на різних історичних етапах розвитку людства. Тільки, знаючи досвід своїх попередників, маючи повне уявлення про нього, жінки зможуть адекватно усвідомити й оцінити свій стан та вибудувати ефективні стратегії на майбутнє. Історія держави та права дозволяє поглибити знання з гендерної історії у контексті гендерної проблематики, як під кутом зору розвитку прав жінок, так і прав чоловіків. Це дозволяє дійти висновку, що гендерна історія перебуває у тісному зв'язку з історією держави та права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кісь О. Жіноча історія: чому важливо дізнаватися про досвіди жінок минулого. URL: <https://genderindetail.org.ua/spetsialni-rubriki/zhinky-yaki-toruyit-novi-shliachy/nevidoma-ukrainka.html>.
2. Місяць жіночої історії. URL: <https://www.genderculturecentre.org/misyac-zhinochoi-istorii-3/>
3. Тебо Франсуаза. Жіноча та гендерна історія у Франції: характеристики та сучасні тенденції. URL: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/1487-fransuaza-tebo-zhinocha-ta-genderna-istoriia-u-frantsii-kharakterystyky-ta-suchas%20nitendentsii>.
4. У межах навчального процесу - Про місяць жіночої історії. URL: <https://nuczu.edu.ua/ukr/nutsu/arkhiv-novyn/u-mezhakh-navchalnogo-protsesu-pro-misyats-zhinochoji-istoriji>.
5. Що таке гендерна історія. URL: https://stud.com.ua/27621/istoriya/take_genderna_istoriya.